

Is hoop en geweldloos verzet voldoende? Of hoe Stéphane Hessel zelf tot verontwaardiging aanleiding geeft ...

Guy Quintelier

Stéphane Hessel (° Berlijn, 1917) vertrekt in zijn 'kritisch' pamflet over het huidige maatschappelijke handelen¹ vanuit de 'waarden en principes' die door de Nationale Raad van het Verzet op 15 maart 1944 werden aangenomen en die het fundament moesten vormen van de moderne, naoorlogse democratie in Frankrijk. Hij meent dat we deze principes en waarden vandaag meer dan ooit nodig hebben (Fr. p. 9; Ned., p. 7). En hij citeert ronkende, erg mooi maar achteraf nogal hol klinkende verklaringen uit het programma van de Nationale Raad van het Verzet (zie Fr. 10-11; Ned. p. 8-9), zeker als men weet hoe men die intenties daarna heeft gerealiseerd, ...²

Allemaal mooie intentieverklaringen, maar wat doet men daarmee? De principes van het Verzet worden momenteel met de voeten getreden: dat blijkt o.a. uit de behandeling van immigranten, uit de afbraak van het socialezekerheidsstelsel, en de monopolisering van de media in de handen van de welgestelden, denationalisering van de energiebronnen en de banken, ... "allemaal dingen waarmee we zouden hebben geweigerd in te stemmen, als we ware erfgenamen van de Nationale Raad van het Verzet waren geweest". (Fr. p. 9; Ned. p. 8) Blijkbaar leren mensen dus niet uit de geschiedenis: we zijn niet de 'ware erfgenamen'. Maar ligt dat aan ons, of ligt het aan de naïviteit van het Verzet zelf, dat een allegaartje was dat zijn programma aanbod aan De Gaulle, en de strijd opgaf ...

Of was het Programma van de Nationale Raad van het Verzet niet voldoende doordacht, te weinig onderling bediscussieerd, te veel compromis? En kon men gezien de compromisbereidheid het Programma daarna gezwind met de voeten treden?

Wie, zoals Hessel, principieel voor geweldloosheid pleit, staat - geweld of niet - hoe dan ook aan de kant van de onderdrukkers.

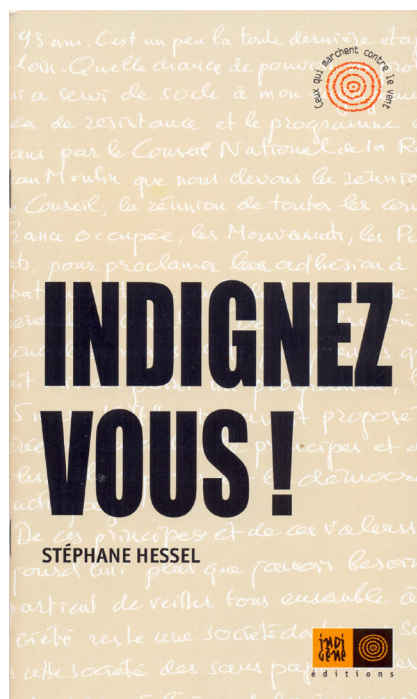
Is trouwens dezelfde kritiek niet te maken op dit boekje zelf – in feite maar een artikel – van Stéphane Hessel? Vele verklaringen vol goede intenties zonder rekening te houden met de economische en ideologische realiteit en de kansen van en voorwaarden voor een geslaagd verzet ertegen. Gewoon een tekort aan serieus kritische analyse en discussie. Een vlucht in het gevoel van verontwaardiging ... dat enkel op een 'religieuze' hoop uitdraait.

Hessels 'economische denkbeelden' zijn duidelijk niet uitgeklaard. Leven we niet langer in een kapitalistische maatschappij, maar in een plutocratie? Daartoe zouden we toch moeten besluiten, indien Hessel gelijk heeft. Hij keert zich namelijk tegen 'de macht van het geld', 'de wedloop om het geld', 'een maatschappij die geregeerd wordt door het geld', 'de huidige internationale dictatuur van de financiële markten' ... Voor Marx in zijn analyse van de kapitalistische productiewijze is het geld echter niets meer dan een universeel ruilmiddel, en wordt de kapitalistische productiewijze juist gekenmerkt door het principe van het produceren om te produceren. Voor Marx is typerend aan de kapitalistische productiewijze dat het geld steeds terug wordt geïnvesteerd in productiemiddelen. En zelfs de consumptiemiddelen binnen het kapitalisme zijn maar middelen om een deel van de productiemiddelen, namelijk de binnen het kapitalisme werkende mensen, in stand te houden en terug geschikt te maken voor de arbeid. Marx maakt juist de gierige schatvergaarder belachelijk die alles wil oppotten door niets te investeren en zo weinig mogelijk te consumeren. Ook keert Marx zich tegen de playboyzoontjes

van de kapitalistische vaders, die juist het familiekapitaal opsouperen, en niet ascetisch willen leven en niet zoveel mogelijk willen investeren in de kapitalistische ontwikkeling van het eigen bedrijf.³ Hessel mankeert duidelijk degelijke economische inzichten en overstijgt niet de populistische opvattingen erover. Of heeft Hessel gelijk en leven we niet meer in een kapitalistisch systeem? – het valt trouwens op dat hij het woord 'kapitalisme'⁴ niet gebruikt!⁵

Stéphane Hessel houdt een pleidooi voor verontwaardiging als drijfveer van verzet: "De onderliggende drijfveer van het verzet was verontwaardiging. (...) Ik wens u allen, gezamenlijk en individueel, toe dat u een eigen motief hebt om verontwaardigd te zijn. Dat is een kostbaar iets. Als u verontwaardigd bent over iets, zoals ik verontwaardigd was over het nazisme, dan wordt u strijdvaardig, sterk en geëngageerd." (Fr. p. 11-12, Ned. p. 11) [Hij spreekt echter zichzelf over de 'verontwaardiging' als 'onderliggende drijfveer' enigszins tegen. De redenen voor verontwaardiging zijn voor hem niet de fundamentele drijfveren; ze "werden mij niet zozeer ingegeven door emotie als wel door een verlangen om me in te zetten." (Fr. p. 13; Ned. p. 13)]

Maar is verontwaardiging wel voldoende? Ik ken blanke mensen die verontwaardigd en zelfs woedend zijn omdat in hun geheel blanke straat er gekleurde mensen komen wonen ... en 'strijdvaardig, sterk en geëngageerd' tegen deze komst ageren. En heeft Hessel gelijk, als hij verder gaat met de bewering: "We nemen deel aan deze historische stroming, en de grote historische stroming zal voortgang vinden dankzij elk individu." Laat ons toch maar 'hopen' dat de rechts-populistische stroming vlug stopt! Waarom zou 'de' 'historische stroming' een goede stroming

zijn? Het Hegeliaanse optimisme, waar Hessel zich op beroept (Fr. p. 13; Ned. p. 13-14), is toch een vorm van religieus denken, waarvoor er uiteindelijk toch niets kan verkeerd lopen in de wereld. Dit denken is toch een ontkenning van elk menselijk verantwoordelijk omgaan met de anderen en het andere – waar Sartre en Hessels leermeester Merleau-Ponty wel een pleidooi voor hielden. Men moet toch enorm naïef en niet meer van deze wereld zijn om nog te kunnen geloven in een Hegeliaans vooruitgangsoptimisme waarbij alles hoe dan ook wel goed zal komen ... Vooruitgang is mogelijk, maar toch niet in een beaat of een ‘vrijblijvend verantwoordigd’ aanvaarden van alles wat plaatsgrijpt. Als het maar niet te veel inspanning kost om te begrijpen wat er verkeerd loopt ...

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Hessel zinnen kan schrijven als: “Het is waar, de redenen om in verzet te komen lijken nu misschien minder duidelijk of de wereld lijkt ingewikkelder. (...) Maar er zijn in deze wereld dingen die onverdraaglijk zijn. Om dat te zien moet je goed kijken, zoeken.” (Fr. p. 14; Ned. p. 15) Ver zoeken moet je toch niet! Je hoeft het TV- of radiojournaal maar op te zetten, of een degelijke krant in te kijken, om met onverdraaglijkheden te worden geconfronteerd, of je moet maar naar buiten te kijken, waar op korte en lange termijn levenbedreigende auto’s blijven rondrijden, daklozen proberen te overleven, ...

Hessel heeft zelf ook – na lang zoeken? – twee grote uitdagingen ontdekt: “1. Het geweldige verschil dat er bestaat tussen heel arme mensen en heel rijke en dat steeds groter wordt. Dat is iets nieuws dat de twintigste en de eenentwintigste eeuw ons hebben gebracht. (...)” Veel historisch besef heeft Hessel blijkbaar ook niet. Eén enkel voorbeeld, naast verschillende andere, spreekt dit al tegen: in de tijd van de slavernij werden slaven enkel in leven gehouden, en groeide de rijkdom van de slavenhouders gestaag ... En in punt 2 benadrukt hij zijn eigen bijdrage, juist na de Tweede Wereldoorlog, aan het totstandkomen van de Universele Verklaring van de rechten van de mens. Daarbij zwijgt hij oorverdovend niet alleen over ‘voorlopers’ van deze Verklaring in de 17de en 18de eeuw in Engeland, de Verenigde Staten en Frankrijk, en over de verschillende kritieken die erop gegeven zijn. En Hessel noemt deze Verklaring ook niet een vodge papier, ook al geeft hij wel toe dat ze niet juridisch bindend is. Zijn bewering dat “gekoloniseerde volken zich op die verklaring hebben beroepen in hun strijd voor onafhankelijkheid; ze heeft de geest bevrucht in de strijd voor vrijheid” (Fr. p. 16; Ned. p. 18) spreekt toch zijn bewering dat de verontwaardiging de drijfveer van het verzet is, serieus tegen ...

Maar er zijn volgens Hessel nog andere – blijkbaar minder grote – uitdagingen: zo moeten de jonge mensen krachtig actie voeren tegen de behandeling van immigranten, illegalen en Roma ... – hoe?, is natuurlijk een vraag die men in dit werkje van Hessel niet beantwoord vindt ... maar de actie moet wel krachtig zijn!

En ook al worden zijn redenen tot verontwaardiging niet zozeer ingegeven door emotie, toch maakt hij zichzelf “vooral kwaad over Palestina, de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever. Het conflict op zichzelf wekt verontwaardiging.” (Ned. p. 19) Oorspronkelijk staat er zelfs: “Ce conflit est la source même d’une indignation” (Fr. p. 17) ... alsof dit conflict niet steeds zal blijven bestaan tussen de Palestijnen en de Joden. Tenzij men natuurlijk wil dat één van de twee volken vernietigd is, en er dan ook geen conflict meer tussen deze twee volken kan bestaan.⁶ De verontwaardiging moet hier toch gaan over het geweld dat gebruikt wordt om een einde aan het conflict te stellen.

Maar Hessel wil eerst wel wat begrip opbrengen voor de ‘wanhopige woede’ waarvoor sommige bewoners van de Gaza raketten naar Israël afvuren: “Natuurlijk vind ik dat terrorisme onacceptabel is, maar men moet erkennen dat, als een volk bezet is door een leger met militaire middelen die eindeloos veel effectiever zijn dan de zijne, geweldloosheid niet de enige reactie kan zijn. (...) Bij het begrip ‘wanhopige woede’ moet geweld worden gezien als een betreurenswaardige afsluiting van situaties die onacceptabel zijn voor degenen die erin verkeren. Men kan dus zeggen dat terrorisme een vorm van wanhopige woede is. En dat wanhopige woede een negatieve uitdrukking is. Je moet niet wanhopen, maar hopen. Wanhopige woede is de ontkenning van hoop.” (Fr. p. 18, Ned. p. 21)

Dus in plaats van over verontwaardiging gaat dit werkje over hoop! Hopen dat hoe dan ook alles ten goede uitdraait! En het is dan ook – wat dacht je? – een pleidooi voor verzoening en geweldloosheid: “Ik ben ervan overtuigd dat geweldloosheid, verzoening met culturen die anders zijn, de toekomst heeft.” – Dat culturen omdat ze nu eenmaal verschillend zijn en andere gewoontes hebben, daarom juist met elkaar botsen, daar wordt door Hessel zelfs nog niet aan gedacht. Laat staan dat verzoening steeds een onderdrukking van een bepaalde cultuur betekent. Voor zijn ‘positief’ pleidooi ‘corrigeert’ Hessel zelfs Sartre: “Sartre schrijft in 1947: ‘Ik geef toe dat geweld, in welke vorm ook, een echec is. Maar het is een onvermijdelijk echec, want we leven in een wereld van geweld. En het mag waar zijn dat geweld als laatste middel nog altijd geweld is en je daarmee het risico loopt dat er geen eind komt aan het geweld, het is ook waar dat het het enige middel is om het geweld te doen ophouden.’” Hessel verwijst naar Sartres ‘Situation de l’écrivain en 1947’ (in *Situations II*, 1948) en Hessel gaat zelf verder: “Daar zou ik aan willen toevoegen dat geweldloosheid een betrouwbaarder middel is om het te doen ophouden.” Is dat de ervaring die tijdens de Tweede Wereldoorlog het verzet tegen het nazisme heeft opgeleverd??? “Bij zichzelf te zeggen: ‘geweld is niet doeltreffend’ is heel wat belangrijker dan te weten of we degenen die zich eraan overgeven wel of niet moeten veroordelen. Terrorismen is niet doeltreffend. Bij het begrip ‘doeltreffendheid’ hoort de geweldloze hoop. (...)”

We moeten begrijpen dat geweld de hoop de rug toekeert. We moeten kiezen voor de hoop, de hoop van de geweldloosheid. Dat is de weg die we moeten leren volgen. Zowel aan de kant van de onderdrukkers als aan die van de onderdrukten moet men komen tot onderhandeling om een eind te maken aan de onderdrukking; dat zal het mogelijk maken dat er geen terroristisch geweld meer wordt gebruikt.” (Fr. p. 19-20; Ned. p. 22-23) Dus mensen, blijf maar geweldloos hopen dat de onderdrukkers zo vriendelijk zullen zijn om ooit eens je niet te onderdrukken. Welke redenen ze daartoe zouden hebben, is ook niet duidelijk. Behoorde Hessel wel tot het Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog, of is hij te oud om zich te herinneren hoe het er toen aan toeging? Op de achterflap van de Nederlandse vertaling, waarbij men citeert uit *Le Nouvel Observateur*, wordt Hessel als een ‘soort moderne Gandhi’ voorgesteld. Maar Gandhi’s pleidooi voor geweldloos verzet heeft voor de onafhankelijkheid van India niet veel uitgehaald, – enkel wanneer er door Indiërs serieus bedreigd werd om met de vijand Japan en Duitsland samen te gaan vechten, werden er door de Britten voorstellen gedaan voor een onafhankelijke Indische Unie en het opstellen van een nieuwe Grondwet (zie Winkler Prins, 7de editie, onder ‘Voor-Indië’).

Wie, zoals Hessel, principieel voor geweldloosheid pleit, staat – gewild of niet – hoe dan ook aan de kant van de onderdrukkers. De zelfonderdrukking – waaronder de principiële geweldloosheid valt – is een voorwaarde opdat de onderdrukking zou slagen. Als men zichzelf niet onderdrukt, komt men tegen de onderdrukking in opstand. Onnodig geweld moet gemeden worden, maar soms is geweld nodig. Namelijk juist wanneer binnen eenzijdige machtsverhoudingen tussen mensen de machthebbers hun niet (meer) verantwoordbare privileges niet willen opgeven.

Meningsverschillen en de daaruit voortkomende conflictspanningen worden volgens Hessel, gezien zijn pleidooi voor geweldloosheid, het beste vermeden: “De boodschap van een Mandela^[7], een Martin Luther King vindt haar logische consequentie in een wereld die de botsing tussen de ideologieën en het totalitarisme der veroveraars achter zich heeft gelaten. Het is een boodschap van hoop op het vermogen

van de moderne maatschappij om conflicten te overwinnen door wederzijds begrip en toegewijd geduld. Om daarin te slagen moeten we uitgaan van de wetten, en als daar inbreuk op wordt gemaakt, door wie dan ook, moeten we dat niet nemen. Met die wetten valt niet te schipperen.” (Fr., p. 20; Ned. p.23) Hessel verkondigt dus hier in naam van geweldloosheid en harmonie zelf een totalitaire onderdrukkingsideologie: zelfs ideologische meningsverschillen mogen niet meer aan bod komen; uitgevaardigde wetten zijn onaantastbaar ... In een echt democratische samenleving mogen mensen wel wetten bekritisseren en proberen ze te veranderen. En hoe kan dat anders ‘geweldloos’ dan door daarmee botsende meningen te uiten, en mensen van de noodzaak van een wetsverandering te overtuigen? Maar botsingen van ideologische meningen moeten volgens Hessel vermeden worden ... en het enige wat we volgens Hessel kunnen doen, is hopen: “We staan op een drempel tussen de gruwelen van het eerste decennium [van de 21ste eeuw] en de mogelijkheden van de komende decennia. Maar we moeten hopen, blijven hopen.” (Fr., p. 21; Ned., p. 25)

Zou het niet beter zijn de bestaande problemen zelf gezamenlijk aan te pakken dan een Hegeliaans passief hopen dat de ‘ontwikkeling’ ten goede van de mensen zal verlopen ... Weerstand bieden is ook soms afbreken, in plaats van ‘scheppen’, meer bepaald als negatieve kritiek op verkeerde principes die mensen gebruiken in hun denken en handelen. De Hegeliaanse ‘ontwikkelings-’ en aanvaardingsfilosofie, deze zelfonderdrukkingsfilosofie is één van zulke principes die serieus moeten bekritiseerd worden. Niet alles loopt zomaar op het betere uit. Door dit Hegeliaans ‘religieus’ geloof waren ook Marx en Engels besmet.

Als er momenteel nu iets, naast andere zaken, erg mijn verontwaardiging oproept, dan is het wel de fundamenteel ‘religieuze’ flauwiteiten die Stéphane Hessel in dit werkje verkoopt! En verkopen doet dit werkje ...

Noten:

¹ Stéphane Hessel: *Indignez-vous!*, Indigène éditions, Montpellier, 2010, 31 blz, 3,00 €. (Nederlandse vertaling: *Neem het niet!*, Vertaling

door Hannie Vermeer-Pardoën, Van Gennepe, Amsterdam, 2011, 31 blz, 3,95 €)

² Maar Stéphane Hessel is er wel fier op dat in 1944 “de voorlopige Regering van de Republiek” de voorstellen van de Raad van het Verzet overneemt (Fr. p. 10 en eindnoot 1; Ned. p. 9 en eindnoot 1), om ze al vlug grotendeels opzij te schuiven. Wat is er bijvoorbeeld gebeurd met het voorstel: “de invoering van een echte economische en sociale democratie met uitschakeling van de economische en financiële aristocratie in de leiding van het economische bestel” (Fr., p. 10; Ned. p. 8-9)?

³ Marx’ beschouwingen over de gespannen verhouding tussen het individueel consumptiefonds en het noodzakelijke investeringsfonds in het licht van de door Marx zelf gestelde historische noodzaak van het kapitalisme voor de opbouw van een betere maatschappij, zou men opnieuw kritisch moeten lezen.

⁴ Hij spreekt wel van het “productivistische denken dat wordt uitgedragen door het Westen” (Fr. p. 20; Ned. p. 24). In de Nederlandse vertaling staat ook nog, dat we daardoor in een wereld in crisis zijn beland “waar we alleen uit kunnen komen door radicaal te breken met de onstuitbare vlucht naar voren van het ‘steeds meer’ op financieel gebied, maar ook op het gebied van wetenschap en techniek.” (Ned. p. 24; mijn cursivering). Hoe er gebroken kan worden met iets dat zich onstuitbaar doorzet, is voor mij een groot raadsel. In de oorspronkelijke Franse tekst (p. 20) staat gelukkig geen enkel woord dat dit ‘onstuitbare’ uitdrukt. (Verraadt de vertaalter haar eigen wensen?)

⁵ Volgens Hessel behoort, naast de dekolonisatie en het einde van de apartheid, de vernietiging van het Sovjetrijk en de Val van de Muur in Berlijn tot een sinds 1948 geboekte belangrijke vooruitgang (zie Fr. p. 21; Ned. p. 24-25) ...

⁶ Dat Hessel, ook al is hij zelf van joodse afkomst, flirt met 'racistische' opvattingen tegen Israëliërs moge duidelijk zijn: "Je moet Israëliër zijn om geweldloosheid terrorisme te noemen." (Fr., p. 20, Ned., p. 24). Wat zo een opvatting met alle Israëliërs te maken heeft, is onbegrijpelijk: er zijn in Israël toch ook Joden die deze geweldloze acties niet terroristisch noemen. Hessel heeft wel voor de Franse nationaliteit gekozen (Zie Fr. 'Postface de l'éditeur', p. 25 Ned. 'Nawoord', p. 29). Hij kiest ook "zonder meer" partij voor de Palestijnen (Ned. 'Nawoord', p. 30).

⁷ Nelson Mandela wordt door Hessel ten onrechte als een voorstander van geweldloos verzet opgevoerd. Op de Nederlandstalige *Wikipedia* leest men: "In 1961 werd hij [Nelson Mandela] als één van de ANC-leiders beschuldigd van verraad, maar vrijgesproken. In 1964 is hij, samen met andere ANC-leiders, veroordeeld wegens het voorbereiden van een guerrilla-oorlog, met de bedoeling het apartheidsregime met geweld omver te werpen. In het zogeheten Rivonia-proces kreeg hij, als leider van de militaire vleugel van het ANC, de Umkhonto we Sizwe (of MK) een levenslange gevangenisstraf opgelegd, die hij voornamelijk heeft uitgezeten op Robbeneiland, waar hij een symbool werd voor de wereldwijde anti-apartheidsbeweging geleid door het Afrikaans Nationaal Congres. Voordat Mandela gevangengezet werd, was hij voorstander van samenwerking van het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) met de South African Communist Party (SACP), die sterk onder invloed van de Sovjet-Unie stond." (Geraadpleegd op 26.08.2011)